

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ЦИВІЛІЗАЦІЙ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. В статті здійснено аналіз процесу змін, що відбуваються в розвитку сучасної цивілізації та розглянуто можливі варіанти створення архітектури збалансованої християнської цивілізації, враховуючи психологічні особливості християнських субцивілізацій.

Ключові слова: динаміка розвитку, цивілізація, глобалізація, християнство, християнські субцивілізації, соціальна трансформація.

Abstract. The process of changes taking place in the development of modern civilization is analyzed, as well as options for creating balanced architecture of Christian civilization are determined, considering the psychological characteristics of Christian sub-civilization.

Key words: dynamics of development, civilization, globalization, Christianity, Christian sub-civilization, social transformation.

Аннотация. В статье сделан анализ процесса изменений, происходящих в развитии современной цивилизации, рассмотрены возможные варианты создания архитектуры сбалансированной христианской цивилизации, учитывая психологические особенности христианских субцивилизаций.

Ключевые слова: динамика развития, цивилизация, глобализация, христианство, христианские субцивилизации, социальная трансформация.

Тенденції світових процесів дозволяють стверджувати, що західна цивілізація втрачає економічний і демографічний динамізм.

¹ к. і. н., доцент кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Населення Заходу складає приблизно 13 % від світового, і за прогнозами до 2025 року зменшиться до 10 %. У 1928 році на Захід припадало 84,2 % світового промислового виробництва. До 1992 року його частка знизилася до 48,8 %, а до 2025 року – прогнозується на рівні 30 % [4, с. 180]. Кількість військових у лавах західних армій скоротилася до 10 % від загальної кількості військових у світі. Але це лінійні показники. Серйозно впливати на уповільнення розвитку Заходу починають внутрішні чинники: послаблення трудової етики, падіння престижу вчених, зростання популярності фінансових спекулянтів і прагнення до "швидких" грошей, різке зростання наркоманії, поширення насильства й агресивних тенденцій серед молоді. Посилюється розкол між англосаксонським океанічним і континентальним західноєвропейським світами.

Ще менш оптимістичні прогнози роблять щодо православно-християнської цивілізації. Якщо у 1970 р. (період розквіту) її частка становила 17,4 % від світового промислового продукту, то до 1992 р. ця частка скоротилася до 6,2 %, а у подальшому через відносно невисокі темпи росту може ще більше скоротитися [6, с. 174, 207]. Якщо в 1900 р. до православної цивілізації належало 8,5 % населення Землі, то у 1995 р. – тільки 6,1 %, а до 2025 р. (прогноз) – скоротиться до 4,9 %.

Найбільш динамічно розвивається ісламський світ. Частка мусульманських країн з 2,9 % світового ВВП у 1950 р. зросла до 11 % у 1992 р., а населення з 4,2 % у 1900 р. – до 15,9 % у 1995 р., а за прогнозами досягне 19,2 % населення усього світу в 2025 р. В арміях мусульманських країн служить 20 % військових світу [4, с. 182].

Динамічно й стабільно розвивається Китай і споріднені йому культури Кореї і В'єтнаму. В 1950 р. на Китай припадало 3,3 % світового ВВП, а у 1992 р. – вже 10 %. Варто зазначити, що незважаючи на різні регіональні й світові кризи темпи росту економіки Китаю за останні 20 років є стабільно високими й не опускаються нижче 7 % на рік. За прогнозами на 2025 р. у межах китайської цивілізації буде проживати 21 % світового населення.

Частка японської цивілізації у світовому промисловому продукті зростає з 3,1 % у 1950 р. до 8 % у 1992 р., хоча в останнє десятиріччя спостерігається зниження ваги Японії у світовій економіці.

Досить впливовим чинником світової цивілізації стає Індія, яка після революційних перетворень початку 1990-х років впевнено нарощує свій економічний і політичний потенціал, хоча її валовий продукт тримався тривалий час на рівні 3,5 % від світового, її населення складає 16,7 % від світового й має сталу тенденцію до зростання.

Усе більше на світові події починає впливати й латиноамериканський регіон, частка якого у світовому виробництві в 1992 р. складала 8,3 %, а населення – 9,3 % у 1995 р. [4, с. 181].

Нарівні з прискореним розвитком нехристиянських цивілізацій і становленням потужних регіональних союзів спостерігається зростання протиріч не тільки за лінією Північ-Південь, але й між цими цивілізаціями. Посилюються протиріччя між індуським і мусульманським світами на заході й півночі Індії і з буддистським на півдні й сході.

У Китаї загострюються протиріччя з ісламським населенням західного регіону, і не виключено відновлення конфронтації з Росією. Адже конфлікт на о. Даманському так і не було розв'язано, він лише поглибився. Очевидно, що Китай прагне відігравати все більш суттєву роль у світовій політиці, традиційно вважаючи решту країн варварськими. Як зазначає З. Бжезинський, Китай стоїть на шляху становлення і перетворення у більш розвинуту, більш динамічну і більш благополучну державу, ніж Росія [1, с. 117].

Наслідки збройних дій в Афганістані, викликаних атакою на США 11 вересня 2001 р., не може прогнозувати ніхто. Очевидним є одне: іслам – релігія, що найбільш динамічно поширюється і набуває все більше прихильників не тільки серед традиційно ісламських країн, але й серед бідних верств населення країн Заходу.

С. Хантінгтон зазначає, що із суспільствами Азії конвергенція неможлива й вони будуть постійно кидати виклик США. Вихід він вбачає у добре врівноваженій політичній інтеграції країн Заходу, що зможе "певною мірою компенсувати відносно скорочення частки Заходу в населенні, економіці й військовому потенціалі світу і відродити образ могутнього Заходу в очах лідерів інших цивілізацій" [5, с. 99].

С. Хантінгтон не бачить можливості зближення західних країн із країнами, які історично були православними. Однак події 11 вересня 2001 р. змусили лідерів західних країн, і насамперед США, переглянути свої погляди на багато подій останнього десятиріччя. Почались активні консультації між США та Росією.

З приходом В. Путіна до влади, Росія і Німеччина стали проводити активну політику щодо зближення своїх позицій як у галузі економіки, так і в сфері політики.

На кінець ХХ ст. усе більш чітко стало проявлятися ускладнення світової соціальної, політичної і економічної системи. Вона стала трансформуватися у багаторівневу нелінійну систему, яка характеризується численними перехресними зв'язками як між різними рівнями, так і на горизонтальних рівнях. Ці процеси у сукупності отримали назву глобалізації.

Найбільш виразно ці процеси проявляються у рамках християнської цивілізації, і в умовах піднесення ролі інших цивілізацій виникає правомірне питання, чи зможе християнська цивілізація трансформуватися так, щоб стати локомотивом розвитку світової цивілізації, або світ потрапить у смугу цивілізаційних конфліктів, початок яким може бути покладено атакою невідомого противника на США.

Як впливає із синергетики, здійснення успішних трансформаційних процесів у зоні біфуркації, в яку світове співтовариство вступило з розпадом СРСР, неможливе в рамках перевірених інструментів вирішення міжнародних конфліктів, напрацьованих у ХХ столітті в умовах індустріальної цивілізації.

Тому, спираючись на психологічні особливості субцивілізацій, спробуємо розглянути можливі варіанти створення архітектури збалансованої християнської цивілізації.

Кожна з християнських субцивілізацій має свої плюси й мінуси.

Оптимальними є такі об'єднання, коли в результаті поєднання частин у ціле недоліки будуть згладжуватися, а переваги підсилюватися.

З погляду психології між англосаксонською океанічною і західноєвропейською континентальною цивілізаціями існує таке принципове протиріччя, як абсолютно протилежне сприйняття часового вектору. Якщо для першої він спрямований у майбутнє, то для другої – в минуле.

Між англосаксонською і східно-православною (руською) цивілізаціями має місце інше протиріччя. Оскільки їхні геополітичні інтереси формуються однотипними маскулініними елітами, це неминуче призводить до суперництва у рамках так званої "чоловічої групи", тобто парадигми: "я або ти"; є одне місце – перше, а всі інші повинні безумовно підкорятися переможцю і дотримуватися його правил поведінки.

Причина конфлікту між східно-православною і західно-православною субцивілізаціями полягає в обманутих очікуваннях, які маскулінна східно-православна цивілізація не змогла задовольнити на відміну від західно-православної, яка демонструє покірність. Оскільки еліта православної цивілізації прогнала суперництво англосаксонській, фемінінна західно-православна субцивілізація в один момент змінила свою прихильність і виявила бажання ввійти під покровительство переможця, сподіваючись за це отримати якомога більше "благ", зберігши при цьому всілякі права й свободу дій. Певна річ, такі дії викликали образу й нерозуміння з боку програної маскуліної еліти Росії, особливо щодо України. Адже її судять з "чоловічої" позиції. Однак і східноєвропейські країни зазнали розчарування. Швидко змінивши свої симпатії і безумовно підкорившись новому лідеру, вони з подивом дізнаються, що у рамках нової чоловічої групи повинні дотримуватися безлічі ще більш обтяжливих правил, а блага (соціальний

захист), які раніше вони отримували як даність, цього разу треба ще й заслужити.

Тому серед населення цих країн зростає протидія новим правилам, що найбільш яскраво показали вибори у Польщі 2001 р. Варто зазначити, що реально ми спостерігаємо лише початок процесу входження Польщі в ринок ЄС.

Якщо раніше за зміну зовнішньополітичного вектору Польща отримала разовий грант – списання колосальних багатомільярдних боргів, то після входження в ЄС до неї висуваються вимоги чоловічої групи у повному обсязі, без відповідних компенсацій, як відбувалося при об'єднанні Східної та Західної Німеччини.

У той же час інтеграція країн Східної Європи до знеособленої ЄС призведе до ще більшої фрагментації Західної Європи, а принцип консенсусу заведе це об'єднання у глухий кут, за яким настане повна дезінтеграція Європи. Цей варіант передчувають лідери ключових країн Європи – Німеччини, Франції та Англії, що спонукало свого часу прем'єр-міністра Великої Британії Тоні Блера провести 4 листопада 2001 р. "саміт обраних" і викликало велике незадоволення серед лідерів "малих країн".

У світлі цих висновків оптимальною виглядає така схема взаємодії й узгодження позицій християнських субцивілізацій:

західноєвропейська континентальна (Німеччина, Франція)	англосаксонська (океанічна) США західна православна	східно-православна (Росія)
--	--	-------------------------------

Розглянемо ці взаємозв'язки.

1. Наразі Росія проводить політику, все більш узгоджену з Німеччиною. Слід зазначити, що це викликає як підозру серед інших західних країн, так і роздратування з боку певної частини російської еліти, яка вважає, що Росія зрадила своєму особливому "третьому шляху".

Однак за цими процесами зближення, які активно проводяться президентом Росії В. Путіним, стоїть не стільки знання ним німецької мови й тривала робота в Німеччині, скільки відчуття східної філософії, на якій засновано дзю-до.

Практично всі східні єдиноборства, включаючи дзю-до й, особливо айкідо, ґрунтуються на принципі керування енергією, тобто замість фронтального протистояння силі й енергії супротивника, обирається така позиція, щоб налаштуватися на напрямок його енергії й, застосовуючи малу енергію, повільно змінювати напрям руху, образно кажучи, закружитись, як у танці. А така тактика припускає:

- відкритість;
- впевненість у собі;
- прагнення зрозуміти супротивника й обернути його на партнера;
- здатність обирати такі цілі, які об'єднують, оскільки тоді значно легше вирішувати ті питання, що роз'єднують.

Взаємодія з Росією на новій основі дозволяє Німеччині набути впевненості у собі й компенсувати почуття провини, що зберігається з повоєнних часів.

2. Традиційно хороші зв'язки Росії і Франції у перспективі можуть дозволити згладжувати протиріччя, що виникають між Німеччиною та Францією.

3. Росія може стати політичним лідером континентальної Європи, розв'язавши тим самим невирішувану проблему лідерства між Німеччиною та Францією.

У той же час Росія не загрожує цим країнам як економічний суперник, що за розумної політики дозволить їй стати третейським суддею і тим маскуліним началом, якого не вистачає постмодерністській Західній Європі. Звичайно, розвиток такої тенденції неминуче приведе до перебудови політичної та військової структури Європи.

Не вимагає пояснення теза про неефективність НАТО, стрижнем у якому є збройні сили США. Бажання європейських країн створити самостійний військовий союз (ЗЄС) – річ похвальна, але практично зовсім неймовірна. В кращому випадку це буде яесь загрознаве на вигляд постмодерністське утворення із безліччю генералів, штабів і центрів керування, які без кінця досягають консенсусу, але абсолютно беспорядне у разі будь-якого локального конфлікту, що вимагає швидкого реагування. Спробуйте знайти консенсус серед 25 європейських партнерів НАТО. А якщо до них приєднаються ще декілька претендентів?

Це завдання може бути розв'язане лише в рамках нової концепції християнської цивілізації з двома узгодженими центрами розгортання збройних сил швидкого реагування. Один – під керівництвом США, другий – Росії. Створення союзу Росії та Західної Європи може привести до двостороннього виграшу: скороченню стратегічних збройних сил у Європі та переправлення частини їх на південні напрямки як у Росію, так і на південь Європи, а у перспективі, за умови згладжування економічних диспропорцій, і до скорочення прикордонних частин. За якісними характеристиками озброєння Європи значно відстає від США. Взаємодія з Росією могла б суттєво збагатити розробки одна одної та забезпечити випуск потрібних у сучасних умовах нових видів зброї. В русі, який нині спостерігається у цьому напрямку – переговорах про створення нового союзу країн (країни НАТО + Росія) – саме і проявляються ці спонукальні мотиви.

Зрозуміло, при сучасних підходах, які збереглися з часів індустріальної епохи, проти такого розгортання подій будуть рішуче виступати США. Тому розглянемо другу вісь схеми: США – Східна Європа. Викликаний вступом до

НАТО ентузіазм ряду східноєвропейських країн починає повільно, але впевнено зникати, а труднощі, насамперед фінансові й економічні, пов'язані з модернізацією озброєння, наростають.

Виявляється, що входження до ЄС може створити більше проблем, ніж дати дивідендів, у першу чергу зруйнувати слабкий і неконкурентоспроможний внутрішній ринок і різко підвищити рівень бідності. До того ж, додаткова умова, висунута Польщі, про обмеження міграції її робочої сили в межах ЄС, робить ситуацію ще більш двозначною. Вимога ЄС щодо візового закриття східноєвропейськими країнами кордонів із Україною та Росією призведе до обмеження їх зовнішньої торгівлі неконкурентоспроможною на Заході продукцією.

Створюється ситуація зависання між напіврозкритими (або напівзакритими) обіймами Заходу й відкинутим ринком Сходу (Росія). У разі створення вісі Східна Європа – США можлива їх інтеграція у ринок цієї країни. Така ситуація не виглядає абсурдною, оскільки США достатньо впевнено є присутніми в політичному просторі Польщі й ряду інших східноєвропейських країн.

Позиції США значно послабилися в Україні, оскільки вони стратегічно помилились із вибором у союзники політичних сил, що групувалися навколо В. Ющенка. Однак за більш поглибленого підходу, активної інвестиційної політики, вимоги прискорення демократичних перетворень і надання більш ефективної допомоги неформальним громадським організаціям України, вони можуть домогтися успіхів у створенні відповідної політично й економічно контрольованої інфраструктури. Це у першу чергу стосується транспортних коридорів, телекомунікаційних і оптичних ліній, паливних шляхопроводів тощо.

Стаючи акціонером у цих проектах, США зможе здійснювати економічний контроль потоків між Західною Європою, з одного боку, і Росією і Центральною Азією – з іншого, тим самим вирівнюючи порушений баланс при односторонній інтеграції Західної Європи і Росії. Контролюючи

потік нафти з країн Перської затоки, США тим самим частково вже контролює економічний простір Європи. Входячи акціонерами у розвиток мережі транспортних транзитних коридорів і паливних та енергетичних шляхопроводів, що проходять через Східну Європу, США зможуть зберегти контроль над інтеграційними процесами в Європі й з південно-східного боку.

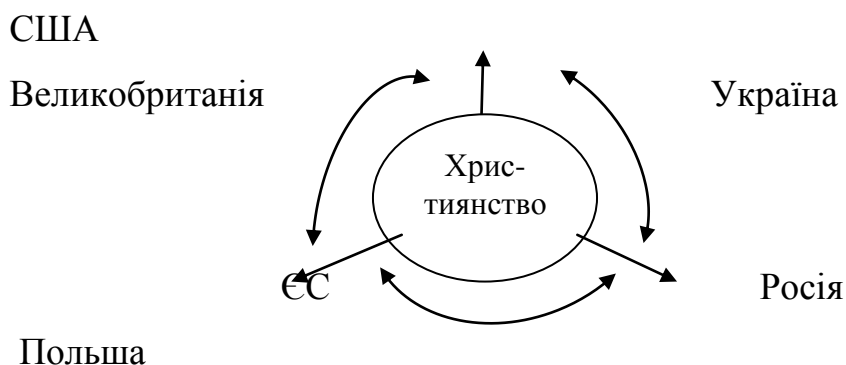
Тут доречно зупинитися на такому утворенні, як ГУАМ [3]. За діючої структури цього утворення у нього немає жодних перспектив, тому що це об'єднання не має лідера у політичному та психологічному сенсі й складається з вкрай бідних країн, середній дохід яких не перевищує 750 дол. на людину. Вдихнути життя в це об'єднання може входження у нього Польщі та США. Тільки США можуть організувати еліти цих країн з їх багатовекторними інтересами. Проте з історії відомий "Шовковий шлях", який починався у Франції і проходив через Німеччину, Відень, Київ, Гур'єв і далі через Казахстан у Китай, до самого Люньюньчана. Відновлення такого шляху за інвестиційної й організаційної участі США найкращим чином могло б зв'язати християнські субцивілізації в одне ціле, як ми це знаємо з історії. В розвитку такого шляху зацікавлений і Китай, бо це дозволить розвивати відсталі західні провінції країни.

Такий транзитний "Шовковий шлях" міг би стати свого роду "параметром порядку", який синхронізує взаємодію ключових цивілізацій. Зауважимо, що його південна гілка від Константинополя через Анкару, Тегеран, Бухару, Ташкент і далі, поєднуючись із північною гілкою, могла б зв'язати в одне ціле зазначені цивілізації з ісламськими країнами. Історія свідчить, що такі "параметри порядку", як "Шовковий шлях", завжди сприяли якісному розвитку людства.

При створенні такої конфігурації східноєвропейські країни не будуть побоюватися маскулінності США, бо Америка далеко, і можуть, спираючись на американську політичну підтримку й економічну участь у внутрішніх проектах, проводити набагато більш зважену й відкриту політику щодо Росії

та Західної Європи. А США, в свою чергу, отримають надійний плацдарм присутності у центрі Європи.

Картина буде неповною, якщо ми не розглянемо ще один варіант архітектури – союзницькі відносини між США та Росією. Історія вже знає успішний приклад такого співробітництва під час Другої світової війни. Однак це співробітництво було пов'язано із загрозою з боку третьої сили – західно-континентальної Європи. Як тільки загроза минула, співробітництво закінчилося "холодною війною". Два чоловічі начала можуть співробітничати або при загрозі з боку третьої сили, наприклад, міжнародного тероризму, або у разі переходу на якісно новий рівень відносин – співдружності "за межами успіху". Однак цієї стадії людство ще не досягло, хоча відсоток особистостей, які самореалізувались, у західних країнах безперервно зростає. Говорити про політичну співдружність між США та Росією складно ще з однієї причини. ВВП Росії складає приблизно 3,5% від ВВП США. При такому співвідношенні непросто говорити про партнерство. А ось суперництво в певних сферах у рамках чоловічої групи цілком можливо. Тому як тільки загроза тероризму спаде, позиції Росії та США розійдуться. Як уже зазначалось, Росії легше зійтися з континентальною Європою, Індією або мусульманськими країнами, ніж із США. Для того, щоб наочніше показати взаємовідносини у рамках Європи, хрестоподібну схему перетворюємо на трикутник. На схемі показано три політико-економічні центри християнської цивілізації. Кожний з них володіє власним вектором розвитку, але всі вони мають одне духовне джерело – християнство.

Для забезпечення узгодженості між субцивілізаціями потрібні країни-комунікатори. Їх роль можуть виконувати такі країни:

1. Великобританія.

Вона виступає традиційним комунікатором між ЄС і США, залежно від обставин зміщуючись то в один, то в інший бік, і її можливості у виконанні такої ролі докладних коментарів не потребують.

Вони обумовлені рідким поєднанням – як знаменитою прихильністю англійців до традицій, так і значною рухливістю менталітету населення, здебільшого іммігрантського, що знайшло віддзеркалення у багатьох новаціях, починаючи з легендарної "Хартії вольностей 1215 р."

2. Польща

Успішно виступає в якості комунікатора між слов'янським світом і Західною Європою внаслідок такої обставини. З одного боку, Польща – слов'янська країна, й у її глибинному архіві закладені слов'янські стереотипи – гнучкість, любов до свободи, спонтанність, сердечна щирість. З іншого боку, західна культура й католицтво наклали на цю основу ієрархічний порядок і раціональність, "холодну діловитість", які не укоренилися так глибоко, як на Заході, але все ж відіграють суттєву роль. Ця притаманна Польщі дуальність допомагає сусіднім країнам побачити себе очима іншого.

3. Україна.

На перший погляд, це найбільш суперечлива теза. Яку комунікацію може забезпечити Україна між Росією та США, якщо вона в основному завдає цим країнам головного болю, а вони й без неї, здавалось би, успішно просуваються у переговорному процесі.

Однак такі висновки робляться лише при побіжному погляді й обумовлені нині низьким рівнем української керівної політичної й економічної еліти.

Річ у тім, що зазначена еліта репрезентує не базовий менталітет населення України, а його частини – аграрного суспільства. Внаслідок

історичних причин керівну еліту склали представники з ієрархічним рівнем секретарів райкомів компартії колишнього СРСР, у кращому разі, обкомів, в основному носіїв землеробської культури, тобто відмінних виконавців, але які не були наділені талантом стратегічного бачення. Тому в Україні й немає стратегії розвитку, ні економічного, ні геополітичного. Її багатовекторність пояснюється фемінінністю. В Донецьку вона щиро дружить із Росією, у Львові – із Заходом, а у Києві – сповнюється власною значимістю від таких дружніх відносин. Однак ця еліта недовговічна, її зміна – справа найближчого часу.

Яка еліта прийде їй на зміну – залежить і від позицій країн зазначеного трикутника. Можливий варіант приходу значно більш якісної та спрямованої у майбутнє еліти, що вже формується на більш низькому ієрархічному рівні, але має більш високий синархічний рівень.

Однак з погляду ментальної матриці Україна є прекрасною країною-комунікатором, і це вона неодноразово доводила успішним посередництвом у багатьох міжнародних конфліктах.

В її основі лежить слов'янський архетип, але на відміну від Польщі та Росії Україна значною мірою формувалась аналогічно США – за рахунок масового припливу населення з інших слов'янських країн та освоєння Дикого поля (аналог Дикого Заходу). Тому, як і в США, її населення значною мірою є маргінальним і так само є відкритим для різноманітних новацій, чутливим, жалісливим; на перше місце ставить родину, на друге – чесність і порядність, а на третє – взаєморозуміння з іншими людьми [2]. Крім того, в Україні значного поширення набула технократична культура – адже більшість системоутворюючих міст має всього лише двохсотрічну традицію, навіть менше, ніж у США.

Україна має в США та Канаді численну діаспору, але остання ще більш роз'єднана, ніж регіони України. Парадокс у тому, що предметом роз'єднання для різних союзів і громад у діаспорі служать ключові питання: "Хто більше любить Україну" і "Хто більше для неї що-небудь зробив". Задля

з'ясування цих питань представники різних конфліктуючих організацій готові вдаватися до крайніх заходів. За умови, що до керівництва Україною прийде політична еліта з маскулінним началом, то відбудеться синархічна самоорганізація, й Україна стане прекрасним посередником між християнськими субцивілізаціями. Лімеси всіх цих субцивілізацій створюють нині у ментальності кожного українця складну суміш. Якщо Україну вивести на новий синархічний рівень – це буде сплав, досвід отримання якого можна буде сміливо використовувати для встановлення якісно нових відносин між усіма християнськими субцивілізаціями.

Список використаних джерел

1. Бжезинский, З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы / З. Бжезинский. – М.: Междунар. отношения, 1999. – 256 с.
2. Зеркало недели. - 2010. – № 37.
3. Украина и проблемы безопасности транспортных коридоров в Черноморско-Каспийском регионе // Материалы I Международной научно-практической конференции. – К., 1999. -179 с.
4. Уткин, А. И. США и Европа: перспективы взаимоотношений на рубеже веков / А. И. Уткин, О. В. Приходько, П. Е. Смирнов и др. ; отв. ред. А. И. Уткин ; РАН. Ин-т США и Канады. – М.: Наука, 2000. – 192 с.
5. Хантінгтон, С. П. Захід: унікальність versus універсалізм / С. П. Хантінгтон // Філософська думка. – 1999. – № 1-2. – С. 82-100.
6. Яковец, Ю. В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Ю. В. Яковец. – М.: Экономика, 2001. – 346 с.